

ТЕМА 22. ВІДРОДЖЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СИСТЕМИ ВИХОВАННЯ І ПЕДАГОГІКИ В ПЕРІОД ПЕРЕБУДОВИ Й БУДІВНИЦТВА НЕЗАЛЕЖНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ.

З приходом до влади М.Горбачова у 1985 р. розпочалася кампанія перебудови через декларування демократичного стилю керівництва, гласності й плюралізму думок. Але, прояв "нового духу" в Україні всіляко гальмувався рутинерством В.Щербицького.

Чорнобильська трагедія 26 квітня 1986 р. перед усім світом оголила нікчемність тоталітаризму. В Україні піднялася хвиля боротьби за право бути господарем на рідній землі та відродження українства.

У червні 1986 р. українські письменники, зокрема Олесь Гончар, Іван Драч, Дмитро Павличко і Сергій Плачинда публічно виступили проти витіснення української мови з шкіл республіки. До уваги було взято той разючий факт, що в Києві, наприклад, на той час із 300 тисяч учнів українською мовою навчалися тільки 70 тисяч.

Гласність і плюралізм думок привели до наслідків, яких партійні верховоди не очікували. Вона викликала прагнення до перебудови процесів у шкільництві й педагогіці, започаткувала епоху Відродження в галузі науки, культури й освітньо-виховної справи. Критичному переглядові підлягали всі сфери життя суспільства, в тому числі й педагогічна.

Обнародувані на сторінках "Учительської газети" у квітні 1988р. публікації А.Цирульникова "Чому учитися? Заметки на полях історії педагогіки", що розкрили фальш більшовицької педагогіки, та вміщені в липні-серпні цього ж року в даному часописі статті Л.Радзіховського "Сталинская педагогика" і "Брежневская педагогика", що показали згубність обох названих лжепедагогік, посилили критицизм у ставленні до офіційної школи й педагогіки. У цьому ж і наступних роках на сторінках преси публікуються матеріали про найжахливіший злочин віку - навмисно організований більшовиками голодомор 1932-33 рр. на Україні, внаслідок якого було піддано руйнації генофонд одного з найбільших європейських народів. Під впливом цих фактів навіть найлояльніші педагоги засумнівалися у цінностях комуністичної ідеології, радянської освіти й виховання.

Прогресивно настроєне коло українських учителів та викладачів середніх і вищих навчальних закладів, спочатку досить обережно, а потім усе рішучіше, відкидають насаджувану десятиліттями офіційну педагогіку, збудовану на лживих догмах та постулатах, і включаються до активних дій з метою відродження національної школи, освіти й виховання на Україні.

Загострилися, породжені в умовах тривалого панування тоталітарного режиму, суперечності між колосальними навчально-виховними можливостями народної педагогіки і рідної мови та незадовільним їх використанням в:

а) розвитку наукової теорії і методики родинно-громадсько-шкільного

виховання;

- б) практиці виховання дітей у сім'ї;
- в) виховній роботі школи і позашкільних навчально-виховних закладів;
- г) педагогізації батьків;
- д) розвитку етнопедагогіки й педагогічної науки за рахунок,

використання в ній нових прогресивних виховних традицій як українців, так і представників інших націй.

Найдужче суперечності проявлялися в тому, що в радянській педагогіці були зігноровані й приречені на забуття найкращі пласти української педагогічної культури, прогресивні народно-побутові й громадські традиції та національні звичаї духовно-морального, релігійного, господарсько-трудового, тілесного, інтелектуального й культурно-естетичного характеру.

Названа вище загальна суперечність проявлялася в ряді часткових. Серед них суперечності між: прогресивними народними традиціями трудового виховання дітей та підлітків і станом підготовки до трудової діяльності в радянській школі; ставленням людей до рідної мови й національної культури в минулому і в даний час; народними чеснотами та нормами християнської моралі і дотриманням їх молоддю колись і тепер.

Виділені часткові суперечності в сукупності склали своєрідний стрижень негативної тенденції розриву між народною педагогікою і педагогічною наукою.

Подолання згаданих та інших суперечностей в сфері педагогічній стало насущною потребою нового часу. В зв'язку з цим назріла гостра необхідність актуалізації й розвитку автентичної української педагогіки й рідного шкільництва та вироблення раціональних шляхів їх реалізації. Такими провідними шляхами визначились:

- осягнення багатств педагогічної пансофії - народної педагогіки як невичерпного й вічного першоджерела етнопедагогіки й педагогічної науки в цілому, основи національного родинно-громадсько-шкільного виховання дітей та молоді;

- піднесення престижу української мови як наймогутнішого педагогічного феномена;

- пізнання, актуалізація з всебічним осмисленням і раціональним застосуванням усіх найкращих пластів української педагогіки та її провідних творців, репресованих, заборонених чи навмисно замовчених більшовицьким режимом;

- об'єктивний аналіз волюнтаристсько-кон'юнктурної радянської школи, й педагогіки та наукове забезпечення переходу від засад авторитарної, безнаціональної педагогіки, що нівелювала національні прикмети, природні задатки й потенціальні можливості вихованців до педагогіки національної, гуманної, демократичної;

- активізація творчо-пошукової діяльності вітчизняних вчених та

творчої винахідливості вчителів і вихователів у галузі національної освіти й виховання;

— порівняльне зіставлення сучасної української педагогіки з прогресивними навчально-виховними й освітніми системами зарубіжжя з метою стимулювання нових власних педагогічних винаходів та ініціатив світового рівня.

25 серпня 1988 р. газета "Літературна Україна" виступила із Зверненням до вчителів, керівників шкіл, працівників органів народної освіти "Перебудова школи і народна педагогіка", що закликала внести докорінні зміни у зміст навчання і виховання, виходячи із засад педагогічної мудрості народу. Згодом ця ж ініціативна творча група педагогів на сторінках газети "Культура і життя" (8 жовтня 1989р.) подала Звернення до батьків й усіх осіб, причетних до виховання дітей у сім'ї, "Родинному вихованню - справжню турботу?", що будили громадську думку й спонукали до кардинальних змін у галузі освіти та виховання.

11 лютого 1989 р. було засновано Товариство української мови ім.Т.Шевченка. А 28 жовтня 1989 р. прийнятий урядовий Закон про мови, який проголосив українську мову державною. Це спонукало прогресивно настроєних учителів та учнів до вивчення свого рідного, українського, заповнення в змісті освіти, "білих плям" української історії. Актуалізується й набирає все ширшого розмаху вивчення народознавства в школах, середніх спеціальних навчальних закладах і вузах республіки, що консолідувало педагогічні сили, будило національну свідомість. Водночас із національно орієнтованою інтерпретацією українського минулого в арсенал педагогічного впливу на дітей і молодь повертається традиційна українська національна символіка - тризуб, синьо-жовтий прапор і гімн "Ще не вмерла Україна".

Неабияке стимулювальне значення для перетворювальних педагогічних процесів має те, що вони-протікали в контексті бурхливих суспільних подій, виступів "неформалів", тобто різноманітних незареєстрованих організацій. До них належали Українська Гельсінська спілка, "Товариство Лева", "Зелений світ", що згодом при підтримці київських письменників створили Народний Рух України. Настановчий з'їзд його відбувся 8-10 вересня 1989 р. в Києві. У прийнятій на ньому програмі висунуто завдання відродити й розвивати національну освіту й виховання, організувавши їх у повній відповідності з політичними, економічними, культурними інтересами республіки.

Програма НРУ в педагогічній галузі поставила за мету відродження людини як морально відповідальної особистості громадянина, господаря, переконаного, що нормою його життя в суспільстві повинно бути неухильне дотримання народних чеснот і вимог християнської моралі Рух виступив за всебічне оздоровлення родинного життя, рівну відповідальність батьків за виховання здорового, національне свідомого покоління, відродження традиційного статусу української родини. Він визнав істотну роль релігії в

духовно-моральному оновленні суспільства, в утвердженні загальнолюдських вартостей.¹

Великий педагогічний резонанс серед усіх верств українського народу викликав людський ланцюг, організований Рухом у день відзначення роковин Злуки УНР і ЗУНР - 21 січня 1990 р. У цій знаменній маніфестації, що простягнулася від Івано-Франківська до Києва, взяло участь до мільйона людей.

Заслугує уваги педагогічне проникливий заклик ініціативної групи під орудою Олеся Бердника до відродження духовності на основі створення Української Духовної Республіки й спорудження святої скарбниці Храму України-Матері.²

Новообраний, у березні 1990 р., парламент 16 липня 1990 р. прийняв "Декларацію про державний суверенітет України", яка заманіфестувала намір нашого народу самому вирішувати власну долю у всіх сферах свого життя, в тому числі в галузі науки, освіти, культурного й духовного розвитку української нації. Великий педагогічний сенс має проголошений нею обов'язок забезпечити національно-культурне відродження українського народу, його історичної свідомості і традицій, національно-етнографічних особливостей, повсюдне функціонування української мови.

Радикально активізувалось релігійне виховання. У січні 1990 р. легалізувалась українська греко-католицька церква. А навесні цього ж року відновилася Українська автокефальна православна церква, заборонена від 1930-х рр. В школах і вузах впроваджується вивчення релігієзнавства.

Помітні зміни відбуваються у житті шкіл і вузів. Створюються студентські братства, виявляючи свою відчутну громадську активність. Яскравим прикладом цього є проведення ними 2-17 жовтня 1990 р. голодування на підтримку українського суверенітету й відставку голови Ради Міністрів В.Масола. Березневий референдум 1991р. висловився за суверенітет України.

19 серпня 1991р. комуністичні послідовники "твердого курсу" здійснили відчайдушну спробу державного перевороту. Незабарна його поразка засвідчила, що фундаментальні підвалини радянського режиму перестали існувати. 24 серпня 1991р. республіканський парламент майже одностайно прийняв Акт проголошення незалежності України, що засвідчив створення самостійної Української Держави.

На хвилі піднесення політичного життя країни активізуються педагогічні пошуки в українському шкільництві. Цьому сприяв також республіканський конкурс розробки проекту концепції "Національна школа", внаслідок якого були складені різні її варіанти, подані численні пропозиції

¹ Програма Народного Руху України за перебудову // Літературна Україна, 1989 28 вересня. - С.5.

² Конституція Української Духовної Республіки // Молодь України, 1990, 12 березня. - С.3.

щодо неї від освітян та науковців у Міністерство освіти України.¹ Йдуть інтенсивні педагогічні пошуки в галузі українського національного виховання, створення національних шкіл і власних концепцій. Показовою щодо цього стала, наприклад, Гнідинська школа Бориспільського району Київської області.² Працює Творча Спілка вчителів України.

Україна одним з перших прийняла Закон "Про освіту" (1991).³ Після чого було створено нормативні документи, які становлять правову базу функціонування системи освіти.

Потреба плекання інтелектуальної еліти української нації зумовила необхідність відродження і розвитку елітарних шкіл нового типу - гімназій, ліцеїв, коледжів. Станом на 1995 рік у 121 гімназії, 124 ліцеях понад 120 тисяч дітей мають змогу повніше розвинути свої природні здібності, обдаровання. Встановлюється тісний зв'язок таких закладів із вузами, що створює надійні передумови для подальшого розвитку талановитої молоді.

Піднявся престиж університетської освіти в зв'язку з появою ряду нових університетів на Україні чи реорганізованих з колишніх педінститутів, що привело, скажімо, до утворення Українського Державного педагогічного Університету ім. М.Драгоманова в Києві. Через реорганізацію колишніх інститутів постали в м.Івано-Франківську, наприклад, Прикарпатський університет ім. В.Стефаника, галузевий Український Університет нафти і газу, Івано-Франківська медична академія. А всього по Україні засновано понад 40 нових університетів як класичних, так і галузевих.

Розбудова незалежної Української Держави відкрила широкий простір також і для педагогічної творчості вчительства та плюралізму думок, стимулювала прагнення до відродження й розвитку автентичної педагогіки на Україні, вияву власної ініціативи в створенні, крім державних, також приватних навчальних закладів - коледжів, ліцеїв, інститутів, університетів. Подією великої ваги в науковому, духовному, освітньому, культурному й педагогічному житті нашої країни стало відновлення 19 вересня 1991р. Києво-Могилянської академії як незалежного університету з міжнародним статусом. Заявили про своє відродження також такі славетні в історії української педагогіки наукові й освітні заклади, як Острозька академія і колегія Павла Галагана.

¹ К а ю к о в В. Багатоваріантність //Рад.освіта, 1990, 17 квітня. - С. 1-2; Українська школа. Проект її концепції розроблено на Львівщині //Рад. освіта, 1990, 29 червня. - С. 1-2; Концепція середньої загальноосвітньої національної школи України // Рад. освіта, 1990, 14 серпня. - С. 1-3; Г у б к о в О. Концепція української національної школи. - К., 1990.; О к у л ь с ь к и Р. Концепція української школи Прикарпаття. - Івано-Франківськ, 1991; С т е п а н и ш и н Б. Концепція нової школи на Україні //Педагогічна рада. Газ. Рівненського педінституту, 1991, грудень. - С. 2-4 та ін.

² Концепція Гнідинської середньої української національної школи. - К., 1990. - С. 16; С т р і л ь к о В. Золотої нитки не губить... Українська національна - яка вона? - К., 1991. - С. 70.

³ Освіта, 1991, 25 червня. - С. 2-3.

Трибуною передових ідей щодо національної освіти й виховання виступає педагогічна преса, що набула широкого, розгалуженого характеру. Постали нові видавництва. Ряд педагогічних часописів змінили свої назви, засвідчивши цим про свою причетність до відродження і розвитку національної освіти й педагогіки. Крім республіканських, появились педагогічні часописи обласні, районні, міські, відомчі, шкільні, вузівські, регіональні. Новітністю спрямування творчих думок відзначаються республіканські педагогічні журнали "Дошкільне виховання", "Початкова школа", "Рідна школа", "Дивослово", газети "Освіта", "Жива вода", "Народознавство" та ін.

Йде відродження традиційного дитячого й молодіжного руху через відновлення діяльності українського Пласту, "Сокола", створення об'єднань "Джура", "Перевеслята", Спілки Української Молоді (СУМ) та ін., що належать до невід'ємного компонента українського національного виховання. Змістовну й цілеспрямовану виховну роботу на засадах української козацької педагогіки проводить Кіровоградська національна середня школа № 21 під керівництвом її директора В.Каюкова.

Початок відродження національного, скаутського руху на Україні покладено 16 грудня 1989р., коли було створено опікунську раду. 30 серпня 1990 р. перший загін пластунів (12 чол.) прийняв пластову присягу. 13 квітня 1991 р. на Установчому з'їзді був прийнятий "Статут Української Організації "Пласт". У квітні 1993 р. Український Пласт прийнятий до світової Організації Скаутського Руху (СОСР).

Відновило свою роботу Тернопільське видавництво "Лілея" з випуском пластових часописів: "Готуйсь", "Дві України" та журналів пластової думки й інформації "Пластовий шлях", "Юнак", "Пробник суспільства" для всієї України, що одержало щирю підтримку з боку педагогічної громадськості. Крім того, Дрогобицька станиця, наприклад, випускає газету "Вісник дрогобицьких пластунів", а йтрийська - "Орліні крила".

В арсенал виховних засобів повертаються всі кращі надбання й скарби, як української, так і зарубіжної педагогічної культури. Із забуття ввійшли в сласну педагогіку України кращі її творці - С.Русова, Г.Защенко, І.Огієнко, П.Холодний, В.Пачовський, Марійко Підгірянка, А.Волошин, О.Тисовський та ін. Цьому в значній мірі сприяє ново створене Педагогічне Товариство ім. Г.Ващенка.

Виникають нові навчальні заклади, авторські та альтернативні школи, оригінальні концепції українського національного виховання. З'явилася потреба в глибокому вивченні, науковому осмисленні й виробленні на цій основі стратегії і тактики розвитку української національної школи. Це активізувало науково-педагогічну громадськість щодо створення власного науково-педагогічного центру.

4 березня 1992р. тодішній Президент України Леонід Кравчук прийняв пропозицію групи провідних вчених і видав Указ про утворення Академії

педагогічних наук України" як вищої галузевої наукової установи".¹ У ньому зазначено, що основними завданнями АПН України є:

— комплексний розвиток педагогічної науки, проведення фундаментальних і прикладних досліджень з проблем теорії та методики освіти, відродження національної школи;

— розробка й наукове обґрунтування новітніх інформаційних технологій, форм, методів і засобів навчально-виховного процесу, створення програм, підручників та методичних посібників для навчально-виховних закладів;

— дослідження світових тенденцій розвитку освіти та педагогічної науки, аналіз освітніх стандартів і змісту освіти в зарубіжних країнах, вивчення узагальнення та поширення вітчизняного й зарубіжного педагогічного досвіду;

— координація діяльності науково-дослідних і методичних установ, наукових підрозділів вищих навчальних закладів, використання науково-педагогічного потенціалу в інтересах розвитку педагогічної науки та системи освіти.

АПН НАН України має розгалужену систему наукових підрозділів: інститути педагогіки, психології, педагогіки і психології професійної освіти, дефектології, методів навчання іноземним мовам, Український інноваційний Центр гуманітарної освіти, Науково-методичний Центр, "Українська етнопедагогіка і народознавство", Науково-практичний Центр політичної психології, Педагогічний музей України.

Визначною віхою в історію української школи й педагогіки ввійшов Перший з'їзд педагогічних працівників України (23-24 грудня 1992р.), в якому брали участь представники двохмільйонної освітянської громади України. Після багатьох років і десятиліть тоталітарного режиму, який призвів до глибокої кризи школи, деформації цілей, принципів, змісту освіти, зацентралізованістю управління нею, освітяни вперше дістали можливість вільно обміркувати й накреслити шляхи її докорінного реформування на засадах гуманізму, демократії та національних потреб народу.

У президентському привітанні делегатам й учасникам з'їзду наголошено на потребі визначати подальші перспективи оновлення й розвитку освіти, звільнити її від догматизму, подолати відставання в методології, повернути її до національних основ, до джерел, і водночас спрямувати на досягнення сучасного європейського рівня.²

На з'їзді було заслухано й обговорено доповідь Міністра освіти П.М.Таланчука "Україна ХХІ століття. Державна національна програма "Освіта"³, схвалено її, а також Звернення учасників та Резолюцію з'їзду.⁴

¹ Ярмаченко М.Д. Академія педагогічних наук України. - К., 1993 - С. 5.

² Освіта, 1992, 30 грудня. - С. 3.

³ Освіта, 1992, 30 грудня. - С. 3-8.

⁴ Освіта, 1992, 30 грудня. - С. 3,9.

Після ґрунтовного, впродовж цілого року, доопрацювання на основі пропозицій з'їзду "Державна національна програма "Освіта" ("Україна ХХІ століття") була заманіфестована на сторінках республіканської педагогічної газети¹ поруч із Зверненням Міністерства: освіти України до вчителів, професорсько-викладацького складу, до всіх освітян спрямувати всі педагогічні зусилля на її реалізацію.¹

У системі стратегічних завдань, пріоритетних напрямів і основних шляхів реформування освіти в Українській Державі визначилась гостра необхідність пізнавати себе бо "чужа школа, що подавала речі, які відносяться до пізнання нас, або викривлено, або й зовсім неподавала".² То ж кардинальність змін освіти й виховання полягає в проіннятті їх духом Нації й спрямуваннях на відродження й утвердження "Української Людини" і в цьому першорядну роль відіграє наука українознавства.

У педагогічній теорії і практиці країни здійснюється плавний перехід від крає-, країно-, народо-, суспільствознавства до найвищої фази пізнання себе - українознавства. Цьому сприяє заснування у вузах кафедр українознавства, впровадження його вивчення у школах усіх типів і рангів. Координаційним науковим центром у цій надзвичайно важливій галузі педагогічної культури виступає заснований у 1991 році Інститут українознавства Київського університету імені Тараса Шевченка. Свідченням його плідної пошукової роботи є щорічні міжнародні конференції з актуальних питань українознавства. Перша така конференція "Роль вищих навчальних закладів (інституцій) у розвитку українознавства" відбулася навесні 1993р. В її роботі взяли участь провідні вчені і викладачі вузів України, педагоги, діячі культури, народні депутати України, представники наукових кіл 16 країн світу. Учасників конференції привітав Президент України Леонід Кравчук.³

Завдяки Інституту українознавства створені "Концепція національної системи освіти", "Концепція школи нової генерації - української національної школи-родини" (1994),⁴ стандарт навчального інтегративного курсу "Українознавство", інваріантний проект програми "Українознавство",⁵ посібник з українознавства.⁶

Українознавство як базова навчальна дисципліна та наукова система цілісного пізнання світу утверджується на всіх рівнях. Знаменно й те, що у Всеукраїнському конкурсі 1995р. "Кращий учитель року" ним став учитель українознавства.⁷ У промові з нагоди вручення нагород переможцям

¹ Освіта, 1993, грудень - С. 1-5.

² М а л а н ю к Є. Нариси з історії нашої культури. - К., 1992. - С. 5.

³ Українознавство: стан, проблеми, перспективи розвитку. - К., 1993. - 130 с.

⁴ Вісник Київського університету імені Тараса Шевченка. Українознавство. Випуск 1. - К., 1994. - С. 7-71.

⁵ Освіта, 1994, 7 вересня.

⁶ Кононенко П.П. Українознавство. - К., 1994. - 320 с.

⁷ Освіта, 1995, червень - №26 - С.1-2.

конкурсу Міністр освіти України М.Згуровський відзначив: "Українознавство відкриває нам багатоміжковий досвід і тим сприяє розв'язанню й сучасних державотворчих проблем, усвідомленню уроків світової історії нашої долі та історичної місії. Ось чому воно закономірно посідає чільне місце серед предметів базового змісту освіти, все більше приваблює педагогів широкої культури, глибокого і системного мислення, справжніх патріотів нашої землі".¹

Відчутний крок здійснено в розробці проблем українського національного виховання.² Його успішному здійсненню сприяють кардинальні зміни у змісті освіти, створення у контексті утвердження українства шкіл регіонального (місцевого) вияву. Підтвердженням цього є гуцульська школа, варіант якої розробив і здійснив директор Яворівської української гуцульської школи, член-кореспондент АПН України П.В.Лосюк, досвід якої широко висвітлюється в заснованому ним педагогічному журналі "Гуцульська школа".

Нарешті українські діти і молодь одержали право й можливість повноцінно вивчати рідну мову й літературу на їх найкращих збірках, знати справжню історію України, істинних українських національних героїв, видатних українських вчених, митців, древніх, культурних, релігійних, військових діячів.

Освіта в Україні все впевненіше набуває національних рис. При цьому значною мірою забезпечуються освітні й культурні потреби не тільки українців, але й представників інших націй. В нашій державі діє понад 50 тисяч закладів освіти, від дитячих садків до установ післядипломної освіти. В них виховується і навчається понад 15 мільйонів дітей, учнів, студентів функціонує 23 200 дошкільних закладів, в яких виховується майже 2 млн. дітей: 21 700 загальноосвітніх шкіл, де навчається понад 7 млн. учнів, 1176 професійно-технічних училищ, в яких професії здобувають 637 тисяч учнів і працює майже 60 тисяч інженерно-педагогічних працівників.

Нині в Україні діє 161 вищий навчальний заклад III-IV рівнів акредитації та 740 I-II рівнів. Крім цього, державну ліцензію мають понад 90 вузів, заснованих на інших формах власності. Загальний контингент студентів становить понад півтора мільйонів юнаків і дівчат. З ними працює 125 тис. науково-педагогічних працівників, у т. ч. 72 тисячі викладають в університетах, академіях, інститутах. Більша частина їх мають наукові ступені й вчені звання, серед них - 6 тисяч докторів наук. Післядипломною освітою займаються 549 закладів. Щороку тут перенавчаються понад 600 тис. фахівців. Крім того, майже 2 млн. робітників проходять перепідготовку і

¹ Згуровський М. Висока місія українців // Освіта, 1995, червень. - С. 3.

² Концепція безперервної системи національного виховання // Освіта, 1994, 11 травня. - С. 11-12.

підвищення кваліфікації на базі професійних навчальних закладів.¹

Мають місце й негативні тенденції, успадковані від тоталітарного ладу та породжені труднощами розбудови. Слабкість фінансування освіти й науки з боку держави, наявність закомплексованості збанкрутілими догмами певної частини освітніх працівників, згубний вплив насильницької ідеології, безкультур'я і прагнення наживи, скорочення мережі дошкільних закладів, повільне зростання кількості учнів, які навчаються українською мовою, зменшення позашкільних закладів, нестача сучасних підручників (їх є лише 40 відсотків від потреби), плінність кадрів - такі характерні від'ємні явища в сфері освіти і науки.

Непокоїть і те, що майже у половині населених пунктів зовсім немає шкіл, у т.ч. у трьох тисяч сіл із населенням понад 300 чоловік. Дається взнаки манкуртизм. Все більшого поширення набирає пияцтво, зависть, неробство, розпуста, плазування перед зарубіжжям, порнографія, злодійство, наркоманія та інші асоціальні явища, що згубно впливають на молодь, руйнують сім'ю. Користуючись релігійною безграмотністю, насадженою войовничими атеїстами, Україну заповнили іноземні місіонери, які своїми сектанськими проповідями розпорошують українське суспільство. Антипедагогічна суть закладена і в міжконфесійних чварах.

Подолання названих вище недоліків - насущне завдання нашого часу. Сьогодні Українська Держава твердо йде по шляху своєї розбудови, впевнено взявши власну долю у свої руки, входячи у сузір'я цивілізованих країн світу. Це вселяє надію й віру в те, що майбутнє українського шкільництва й педагогіки буде значно світлішим, ніж їх минуле. І наявність своєї самостійної демократичної держави є для цього повним гарантом.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Які наслідки перебудови, очікувані компартійною верхівкою і реальні?
2. Розкрийте суперечності між офіційною і народною педагогіками.
3. Розкажіть про шляхи відродження і розвитку автентичної української педагогіки.
4. З'ясуйте особливості відновлення і розвитку українського шкільництва в умовах розбудови Української Держави.
5. Назвіть визначні сучасні осередки педагогічної науки на Україні.
6. Висловіть своє ставлення до науки українознавства.
7. Охарактеризуйте стан українського шкільництва, освіти, педагогіки

¹ Цифрові дані подані за Доповіддю міністра освіти і Михайла Згуровського на парламентських слуханням "Про стан освіти в Україні // Освіта, 1995, 22 лютого.- С. 1-2.

ЛІТЕРАТУРА ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ

Державна національна програма "Освіта" ("Україна XXI століття")- К., 1994.

Концепція школи нової генерації - української національної школи-родини. - К., 1994.

Концепція розбудови освіти в Україні. Розробник О. Ч е ш к о в . - К., 1995.

В о л о ш и н М., В о л о ш и н Р. Становлення національної школи.- Дрогобич, 1993. - С.58-61.

К о н о н е н к о П. І. Українознавство. - К., 1994.

23. УКРАЇНСЬКІ ШКОЛИ Й ОСВІТНІ ДІЯЧІ В КРАЇНАХ СВІТУ

23.1. Розвиток українського шкільництва в країнах світу

Діаспорою прийнято називати примусове переселення певного народу чи його частини зі своїх споконвічних земель в чужі іноземні краї, або вимушений переїзд (еміграція) значної частини населення до іншої країни і утворення на чужині поселень із збереженням рідної мови, культури, традицій.

У різні історичні епохи з неоднакових причин виникли українські поселення в Сибіру і Казахстані, Киргизстані та Узбекистані, Чехії, Словаччині, Югославії, Румунії, в країнах Латинської Америки (в основному, в Аргентині, Бразилії, Мексиці), Канаді, США, Австралії та ін. Не в кожному українському поселенні на чужині діють школа, радіо, телебачення українською мовою; наші брати і сестри за рубезем часто не мають газет українською мовою і тісних зв'язків з українцями Рідних Земель, або, як часто називають на заході Континентальної України.

Однак є і винятки, де українцям забезпечені рівні з автохтонним населенням права.

Українська еміграція до Канади, США, Австралії та деяких інших країн - надзвичайно складне явище в історії нашого народу. Як відомо, вона мала кілька хвиль. Найперша 1891 року одержала назву трудової: безземельні і безробітні Галичини, Волині та інших регіонів України становили найважчу хвилю трудової еміграції до Канади.

Дві наступні хвилі значною мірою спричинені негараздами в нашому рідному домі, і відзначав Анатолій Михайленко у передмові до книги "З рідного гнізда: Діаспора"¹ - Після війни в Канаді опинилися ті, хто з різних причин не хотів і не міг повернутися додому, під сокиру скорого на розправу вождя і батька: колишні полонені пам'ятали Сталінову погрозу: "У мене немає полонених, у мене є зрадники" (юнаки і дівчата, остарбайтери, яких змусили працювати на фашистську Німеччину, родини розкуркулених та інших "ворогів народу". Звичайно, були серед них і ті, хто справді звинив перед рідним народом, але більшість любила Україну святою любов'ю вигнанців.²

Масове переселення українців відбулося також після розгрому російським царатом Запорозької Січі і впровадження в Україні кріпосного права.

Українці з різних причин опинилися в Сибіру і Казахстані, Башкирії і в Алтайському краї, Кубані і на Дону - в усіх куточках Російської імперії;

¹ З рідного гнізда: Діаспора. - К., 1992. - С. 8.

² Там само. - С. 8.

кількість примусового розселення українців значно зросла за роки Радянського Союзу.

Так складалася українська діаспора, яку завершили "дисиденти-антирадянщики".

Виникають українські школи, шкільні ради, з'являються друком власні підручники, посібники та інші навчальні книги, в яких обов'язковий зв'язок з фольклором, твори якого, як незримий зв'язок з рідною землею, понесли з собою в чужі краї перші емігранти, з правдивою історією, інколи своїм баченням і оціночними судженнями, що подекуди суперечили сталим радянським трактуванням.

З плином часу в країнах далекого зарубіжжя (США, Канада, деякі держави Латинської Америки, Австралія тощо) виникають численні товариства, органи і видавництва, що сприяють розвитку української культури в діаспорі, чого не скажеш про країни, які виникли після розпаду Радянського Союзу, де лише за останні роки намітилась поява культурологічних українських товариств.

Є.В.Федоренко

За станом на 1996 рік в провідних зарубіжних країнах, де існує українська діаспора, виникли і плідно працюють Світова Координаційна Виховно-Освітня Рада (СКВУ), Українська Центральна Шкільна Рада Австралії, Спілка Українських Учителів та Виховників (Вихователів) Великої Британії, Об'єднання Українських Педагогів Канади, Головна Шкільна Рада УАП Церкви Америки, Науково-Освітнє Товариство Бельгії, інші творчі, управлінські і громадські об'єднання українських освітян і педагогів діаспори.

Особливо плідно, близько 50 років, працює і здобула значний позитивний досвід Шкільна Рада Українського Конгресового

Комітету Америки (УККД), яку багато літ очолює доктор Євген В.Федоренко.

Шкільна Рада УККА вирішує широке коло питань, серед яких найголовніші такі:

- підготовка і підвищення кваліфікації учителів українознавства;
- узагальнення і поширення досвіду досягнень недільних шкіл українознавства і тих закладів США, більшість предметів у яких викладається українською мовою;
- розробка рукописів оригінальних навчальних і методичних книг та їх оприлюднення у достатній кількості;
- видання журналу "Рідна школа" (виходить тричі на рік);

— зміцнення освітянських зв'язків діаспори з Україною, сприяння виданню оригінальних навчальних книг в Україні ("Материнка", "Ластівка", "Біла хата", "Писанка"; оригінальних читанок для 1-4 класів) тощо.¹

Активізація допомоги Шкільної Ради при УККА (США) сталася після здобуття Україною незалежності, встановлено зв'язок з українськими громадянами в усіх колишніх республіках радянської імперії, в далеких закутках від Мурманська до Владивостока, куди надіслано власних навчальних видань кільканадцять тисяч примірників на загальну суму 125000 доларів.

Ще майже 200 тисяч доларів - спонсорвання добродійної організації "Думки про віру" Українського Народного Союзу та Української громади в Америці.²

Всі напрями діяльності багаточисельних просвітних громад Західної діаспори спрямовані перш за все на розвиток українського шкільництва.

За післявоєнний час при сприянні Шкільної Ради УККА (США) розроблено і видано (у тому числі перевидано творів української класики і збірок фольклору) понад 2.200 найменувань.

Школи українознавства в зарубіжних країнах, у яких існує діаспора, є недільними недержавними навчальними закладами. Вони існують на кошти благодійних організацій, об'єднань і товариств, релігійних орденів, концесій і навіть монастирів.

В таких країнах діють шкільні ради, діяльність яких спрямована на збереження (у деяких випадках – відновлення) української мови, літератури, культури як невід'ємного атрибуту і о знаків існування української громади колишніх емігрантів (різних поколінь) з України та їх нащадків.

Роботу шкіл українознавства важко уявити без розуміння масштабів розселення українців по країнах світу і громадсько-політичних організацій, навчальних закладів і наукових установ. Так за даними на середину 1992 року українців проживало у США-майже 2 млн. чоловік, в Канаді - 1 млн., Венесуелі - 1,5 тис., Бразилії - 300-500 тис., Парагваї - майже 15 тис., Аргентині - 250 тис., Уругваї - 10 тис., ФРН - 25 тис., Великобританії - понад 20 тис., Франції - понад 40 тис., Румунії - понад 500 тис., Польщі - понад 500 тис., Чехії і Словаччині - 100 тис., Югославії - 60 тис., Угорщині - 3 тис., Австрії - 5 тис., Бельгії - 4 тис., Нідерландах - 1 тис., Данії - 0,5 тис., Австралії - майже 50 тис., Новій Зеландії - 0,5 тис., Швеції - 3 тис., у країнах СНД - 7 млн.³

Таким чином, тепер українці проживають у 50 країнах, на всіх материках, у тому числі в Європі - у 18 державах, у Південній та Центральній Америці - у 13, в Азії - у 9, в Африці - у 5, у Північній Америці - у двох.

¹ Докл. див.: Федоренко Є. Не стоїмо осторонь // Рідна школа, 1993. - №9.

² Там само. - С. 37-38.

³ Нашого світу - по всьому світу // Українська культура, 1992. - № 7.

Українці мають свої поселення в Австралії, Новій Зеландії і навіть на деяких Гавайських островах.¹

То ж, коли наших кровних братів понад 20 відсотків змушені проживати у розлученні з Батьківщиною - Україною, слід знати, що за кордоном діє 94 громадсько-політичні організації, 46 навчальних закладів та наукових установ, 41 культурно-мистецька організація, 32 професійних об'єднання, 23 земляцьких товариства, 17 молодіжних і спортивних об'єднань, 12 жіночих організацій, 17 видавництв, 184 українських газет і журналів.²

Будемо пам'ятати, що при загальній досить пристойній картині не в кожному землячестві навіть цілом країни не все гаразд, не скрізь надходить державна допомога, а школи українознавства не скрізь користуються нею такою мірою, як у США, Канаді, Австралії та деяких інших країнах.

Однією із суттєвих рис національної системи освіти США слід вважати певне прагнення сприяти розвитку освіти для національних меншин, і зокрема української.

Наприклад, в школі-академії Св. Василя (Філадельфія), що заснована ще 1931 року монахинями ордену Василіан, які походять з України, навчаються здебільшого юні українки. Щороку майже 100 випускниць 12-го класу вступають до коледжу, що діб при монастирі.

Педагогічний колектив школи робить надзвичайно важливу і неоціниму справу у пропаганді українського національного мистецтва, взагалі української культури.

Школа Св. Василя пишається багатими музеями й центром української культури, бібліотекою з величезним багатотисячним фондом українських книжок, касет, відеозаписів, лекцій, мікрофільмів, відеофільмів й науково-популярних стрічок з літератури та української і американської культур.

Учні середньої школи Св. Василя в Філадельфії крім обов'язкових предметів вивчають також друкарську і комп'ютерську справи, основи бухгалтерії, водіння автомобіля, живопис, скульптуру - всього 31 навчальний предмет. Навчання платне.

Випускники коледжу при жіночому монастирі Св. Василя, як правило, присвячують своє життя викладанню українознавчих предметів в навчальних закладах тих штатів, де є діти українського походження.

І таких острівків - вогнищ української культури в системі національної освіти США є чимало.

В Австралії на 50 тис. українців діє 12 національних українських шкіл і немало класів українознавства при загальноосвітніх англійськомовних школах; тут українці розмовляють рідною мовою, співають в українських хорах, танцюють в українських танцювальних колективах, моляться в

¹ Гуньовський І. Українці Зарубіжжя /Рідна школа, 1991. - № 12.

² Там само. - С. 87.

українськ^{их} церквах, навчаються україністики в університетах.¹

Учні початкових класів шкіл українознавства Канади навчаються за серією читанок для розвитку української мови "Тут і там", "Друзі", "Школа", "Пригоди", "Ходить зі мною", "Наші скарби", "Казки". Збірка фольклорних творів розповідних жанрів "Казки"² включає 29 казочок, при чому таких, більшість з яких маловідомі чи давно забуті в Україні. До таких належать "Подорожні й ведмідь", "Казка про пташку, мишку та ковбаску", "Слухай старших" та інші. Багатокольорові ілюстрації добрані так, щоб продовжити словникову роботу, розпочату в попередніх книжках.

112 нових слів подані у блоках споріднених однокорінних утворень, українсько-англійський словник, що додається до книги "Казки" роблять навчальну книгу для маленьких українців канадського походження незамінною.

Професор Львівського університету, доктор географічних наук Федір Дмитрович Заставний багато років присвятив вивченню історії виникнення української діаспори, географії її розселення в світі та постановці культурно-освітньої роботи.

У монографічному дослідженні "Українська діаспора" (автор серед інших проблем аналізує досягнення видавничих центрів за рубежом, постановку українознавства і народознавства: Центр українознавчих студій Гарвардського університету в США, Українського Вільного Університету (ФРН), Наукового товариства ім. Шевченка та Головної редакції українознавства у Франції, які лише за період 1972-1974 рр. для діаспори країн Західної Європи, Америки та Австралії опублікували 477 назв видань!³

Ці видання і сприяли активному зросту кількості та якісному становленню шкільництва і класів українознавства в зарубіжних країнах, а опосередковано - і в самій Україні.

Недарма ж майже в кожній школі українознавства діаспори і національній школі України діти знають слова української поетеси Ганни Горинь:

Різні в світі є країни,
Бідні є, є і багаті.
Та найкраще в Україні,
Бо найкраще в рідній хаті.

¹ Кіндрась К. Пташка за пазухою: Українці в Австралії: хто вони? //Радянська Україна, 1990. - 15 травня. - №109.-С.3.

² Казки /Упоряд. Гурко К.- Канада, Оттава, 1977. - 130 с.

³ За кн.: Заставний Ф. Д. Українська діаспора. -Львів: Світ, 1991. - 120 с.

23.2. Рідна книга в житті української діаспори

Розробка актуальних проблем україністики в діаспорі здійснювалась, в основному, за такими напрямками:

— навчальні книги й посібники для навчання української мови і літератури;

— підручники і наукові дослідження з історії українського народу і його державності та історії української культури;

— окремий напрямок досліджень і інших публікацій з географії України (підручники, посібники, різні географічні і контурні навчальні карти тощо);

— художня література для шкільного засвоєння (твори української класики І.Багряного, М.Вовчка, П.Куліша, Л.Українки, І.Франка, В.Симоненка та ін.);

— посібники і підручники з педагогіки, психології (як дошкільної, загальної і шкільної педагогіки, так і часткових методик тощо).

Окремим напрямком формуються видання адміністративних посібників, шкільних каталогів, щоденників, свідоцтв, атестатів, повідомлень про успішність (у нашому розумінні - своєрідних табелів), програм, класних журналів і т.ін.

Для здійснення такої об'ємної програми слід мати відповідний загін науковців, методистів, творчих учителів українознавства, видавничу базу, матеріальне забезпечення тощо.

Зрозуміло, що українців, доля яких винесла за межі Рідної Землі, їх національне самовизначення і національна самосвідомість дітей та онуків можливі при збереженні рідної мови як засобу спілкування, мислення і, нарешті, як форми національного ствердження, реалізації ментальності, а також - національно-генетичної пам'яті народу. Тому таку значну увагу в шкільництві і педагогічній думці освітян української діаспори в США, Канаді, Австралії та інших країнах приділяють вивченню рідної мови, збереженню традицій рідного мовлення, фольклору тощо.

Оригінальною можна вважати книжку Світлани Кузьменко серії "Івасик та його абетка" (Торонто - НьюЙорк, 1974), в якій у формі римованої розповіді сповіщається про малесеньку людину на ймення Івасик.

У домі, під сонцем, між кленів крилатих, жив хлопчик Івасик із мамою й татом. Він чемний був хлопчик. Уранці, лиш встане, він киці дасть їсти і рибку догляне. Погляне, чи всі його речі в порядку. Він все починав не з кінця - а з початку. То віршик він вивчить, то книжку читав, то мамі, то татові щось помагає. Коли куди-небудь виходив із хати - біляву голівку любив причесати. Радіють і тато і мама із сина і кажуть: "Яка у нас добра дитина!"¹

¹ Цитується за: "Абетка з-за океану" //Поч.школа, 1991. - № 11.

Первинна ланка навчання дітей рідній, материній мові в школах українознавства діаспори провідних країн Америки, Заходу та Австралії розроблена досить докладно, методично по-різному, але однаково талановито. Віршована абетка Світлани Кузьменко (Канада, 1974), "Мій Буквар" Якова Козловського (США, 1990), "Перші кроки" Валентини Макогон і Тамари Денисенко (США, 1990) та інші букварі забезпечують якісне навчання наймолодших школярів діаспори мові дідів і прадідів Землі Української з урахуванням місцевих умов проживання в англомовних державах і оточення. Наприклад, буквар "Перші кроки"¹ складається з 335 малюнків і слів до них і побудовано за найпершою формою комунікації - малюнком, що ілюструє (розкриває значення звуків і букв, структурне накреслення окремих букв, слів і словосполучень). Підручник передбачає різні прийоми і методи розпізнавання букв і слів, які супроводжуються малюнками (прямий супровід, розпізнавання за силуетами, пошук відповідної до прочитаного ілюстрації у безсистемному їх зібранні тощо).

Підручник "Перші кроки" переносить центр навчання читанню водночас із навчанням письма на спеціальних рядочках.

"Мій Буквар" Якова Козловського² побудований за іншими навчальними принципами, починається з кількох усних уривків з розвитку зв'язного мовлення, поступово вводячи дітей до знайомства із звуками і буквами української мови, слідуючи за найбільш відомими в Україні методиками навчання рідної мови.

Підручник "Мій Буквар" має карту України, транскриптовану в англійському трактуванні звукову структуру (особливість) одної з найдавніших слов'янських мов - української, та українсько-англійський словничок.

Видано також методичний poradnik "Мій Буквар. Як читати з "Мого Букваря"? (1993).

Такі видання для української діаспори конче потрібні, адже методичних предметних журналів Шкільна Рада УККА (США), рівно як і інших країн, видавати не в змозі.

Для зарубіжних шкіл українознавства шкільними радами, науковими центрами україністики в різних країнах розроблено і оприлюднено книжки для читання з творів української літературної і фольклорної класики, навчальні книги і хрестоматії для старших класів, авторами яких вчені і методисти, відомі за кордоном учителі, чії підручники, методичні розробки і наукові дослідження з літературознавства відомі всьому світу.³

¹ Макогон В., Денисенко Т. Перші кроки: Книжки вправ для вивчення абетки й слів. - Нью-Йорк: Вид. Шкільної Ради, 1990. - 116 с.

² Козловський Я. Мій Буквар. - Нью-Йорк: Вид. Шкільної Ради, 1990.

³ Є. Федоренко, М. М. Малаяр П. Хрестоматія з української літератури ХХ ст. - Нью-Йорк, 1978; Кисілевська-Ткач Л. Українська література: Нарис методики навчання у вищих класах. - Нью-Йорк, 1983.

Надзвичайно плідно трудився за кордоном професор української літератури, доктор філологічних наук Кость Кисілевський, десятки книг якого були і є прикрасою методичної полиці учителя української літератури.¹

В школах українознавства провідних зарубіжних країн роками складалася традиція навчання українській мові, мовленню, набуттю навичок читання рідною мовою засобами спеціальних підручників-читанок. Здавна, буквально з перших видань власних навчальних книг для дітей діаспори, стали видаватися читанки, і з післявоєнних років до середини дев'яностих опубліковано близько двадцяти різних видань читанок, переважна більшість яких схвалена Шкільною Радою при УККА (США). Це Українські читанки Є. Ю. Пеленського 1962 р., К. Кисілевського 1967 р., "Четверта читанка" 1966 р., що вийшла за редакцією професора, доктора Пантелеймона Коваліва та інші.

Новим досягненням у справі навчання української мови засобами читанок став підручник Марії Овчаренко "Золоті ворота"². Читанка складається з розділів "Україна синьонеба", "Хрест і Тризуб", "Лицарі Святої Покрови", "Під сяйвом Віфлеємської зірки", "Ті, що пробудили нарід", "На широких шляхах", "За волю України", "Грайте, радісні дзвони", "Чотириногі приятелі", "Із юних днів", "Бог - над", - всього 256 сторінок книги великого формату. Назви розділів говорять про їх зміст і якоюсь мірою відповідають йому. Найбільш суттєвими позитивними ознаками читанки "Золоті ворота" слід вважати такі:

— підпорядкованість всіх розділів вирішенню практичних завдань навчанню рідної мови при одночасному формуванні високого рівня духовності юних українців Америки, Канади та всіх інших країн, де живуть сучасні потомки Козацької Республіки;

— навчання і виховання дітей, підлітків і юнаків на матеріалах героїчного минулого українського народу, його справжньої, не сфальсифікованої, історії, життя і боротьби лицарів свободи - національних героїв України;

— активне залучення до педагогічного процесу творів українського фольклору, літератури, особливо тих авторів, творчість яких не допускалася тоталітарними режимами на Землі України;

— побудова навчально-виховного процесу на матеріалах народних традицій, обрядів, ритуалів тощо. Заслуговує на увагу знайомство читачів із

¹ Основні з них: Кисілевський К. Хрестоматія з української літератури для вищих класів. - Нью-Йорк, 1989; його ж: Хрестоматія з української літератури для шкіл і курсів українознавства: Третє скорочене вид. - Нью-Йорк, 1993; його ж: Українські читанки для початкової ланки навчання /різних років видання/; його ж: Вивчаймо українську мову: Підручник для розмов /Серед, і вищі класи/. - Нью-Йорк, 1968 та ін.

² Овчаренко М. Золоті ворота: Читанка для VII і VIII року навчання української мови. Четверте поправлене видання. - Нью-Йорк: Вид. Шкільної Ради, 1992.

авторами творів, що вміщено до "Золотих воріт". Наприклад, вірш П.Г. Тичини "Сон" (з поезії "Війна") починається ремаркою:

"Павло Тичина, визначний модерний поет, що впровадив в українську поезію нові форми. Нар. 1891 р. на Чернігівщині, помер 1967 р. у Києві".¹

Або такі, конче потрібні і для загального знайомства, і для формування цілісного уявлення про безкрає море української літератури, ремарки: "Роксана Вишневецька - приbrane ім'я Оксани Лятуринської, відомої поетки і різьбярки; нар. 1902, померла 1970 р. у ЗДА";

"Юрій Клен (1891-1947); визначний український поет і письменник німецького походження. Його справжнє ім'я Освальд Бурггардт. Написав велику поему "Поціл імперій" та кілька збірок поезій".²

І таких вдалих нововведень на сторінках підручника "Золоті ворота" немало: знайомство малих українців з вірою своїх пращурів, біблейські легенди і розповіді у викладі для дітей, знайомство з національними святинями тощо.

Чорно-білі, здебільшого стилізовані під українську старовину, заставки та орнаментальні вкраплення доповнюють текст, сприяють більш якісному збудженню дитячої уяви, сприйняття та осмислення і засвоєння запропонованих фольклорних, літературних та етнологічних (обрядових) творів, більшість з яких дітям України маловідомі чи не відомі зовсім.

Почуття гордості і великого щастя належати до давнього, талановитого і працьовитого, свободолюбивого і незалежного українського народу формує і інший підручник "Ватра", що підготовлений групою канадських вчених-українознавців.

Підручник розрахований на V і VI класи, благословенний у світ Канадським об'єднанням працівників літератури для дітей і молоді.³ Вихід "Ватри" забезпечила Онтарійська Рада Комітету українців Канади, що ще раз свідчить про складність шляху роботи, підготовки до друку і появи в школах оригінальних підручників з українознавства.

В історії українознавства значне місце посідають праці відомих за кордоном методистів і авторів підручників та посібників з української мови.⁴

Особливої популярності в школах українознавства здобув початковий курс української мови "Слово рідне" Софії Гаєвської⁵, що ніби узагальнює значний досвід учителів української мови попередніх літ і розрахований на українських дітей, які уже є другим (чи третім) поколінням емігрантів-

¹ Там само. - С. 173.

² Овчаренко М. Назв. праця. - С.193, 225.

³ Ватра: Читанка для V-VI клас. Друге поправлене і доповнене видання. /Авт.колектив Іван Бондарчук, Антоніна Горохович, Світлана Грибінська - Кузьменко, Олександра Ковалик, Наталка Семерко. - Канада, Торонто, 1989.

⁴ Роменчук Б. Українська мова. Граматичні й правописні вправи: Частина I. - Нью Йорк, 1989; Частина 2, 1990.

⁵ Гаєвська С. Слово рідне /Редактор проф. Євген Федоренко. - Нью Йорк: Вид. Шкільної Ради, 1984. - 160 с.

слов'ян, що проживають в англomовному середовищі, і для кого інформаційний потік, соціальне оточення поступово перетворюється у закономірне, а рідна мова і рідна культура набуває ознак острівкового білінгвічного буття.

Весь посібник побудовано на манер шкільних підручників західних систем народної освіти і виховання: урок-лекція, паралельний переклад термінологічного аларату англійською, ілюстрації відповідно до умов життя із додаванням національне відповідних репродукцій і малюнків-накреслень, окремі зібрання щоденних виразів, збірничок популярних приказок, українсько-англійський та англійсько-український словники.

З методичних вкраплень, післямов й і методичних нотаток видно, з якою копіткою увагою Софія Гасвська ставиться до вирішення проблеми навчання і виховання учнів, що уже народилися в Америці від батьків - українських американців. Найбільш вдалим є вправи на добір відповіді, переклад з англійської і на англійську, відповіді на питання тощо.

Вдалими є уроки-лекції по вивченню українського гімну "Ще не вмерла Україна" та "Молитви за Україну", що супроводжуються і нотним матеріалом, і словниковою роботою, ілюстраціями та словничками.

Певно, значною мірою успіху підручника "Слово рідне" є вдале редагування, що здійснене професором, доктором Євгеном Федоренком, який багато літ очолює Шкільну Раду УККА (США). Це за його клопотаннями і наполяганням на обкладинці підручника вміщено фото пам'ятника Т.Г.Шевченку, що споруджений в Торонто (Канада), малюнок Шевченкової могили у Каневі, репродукції різних портретів Кобзаря (з автопортрета, з ілюстрації Їжакевича до вірша "Мені тринадцятий минало" тощо). Наявність паралельного перекладу англійською не обтяжує підручник, а навпаки, робить його зрозумілим кожному, навіть учневі без учительської опіки, що робить його придатним і для самостійного засвоєння української мови.

В зарубіжних країнах, в яких існують школи українознавства, тою чи іншою мірою поставлена історична наука, навчання історії українського народу, його визвольної боротьби за незалежність України.

Найбільш популярні в діаспорі праці відомих істориків України М.Грушевського, І.Крип'якевича, М.Дольницького, П.Ісаїва, М.Терлецького, В.Лотоцького, М.Лисогора, Ю.Спільниченка, б.Жа-рицького та ряду інших.

Зазначимо, що деякі твори вчених з діаспори за перші роки відбудови національної школи України і розбудови її державності повернулися на рідні землі, при чому більшість текстів посібників, популярних нарисів і наукових досліджень передруковувалось без пропусків, скорочень і редакторських правлень.

Історія України для шкіл українознавства, що діють в США, Канаді, Австралії та інших країнах, представлена, в основному, підручниками і

посібниками, що підготував відомий українознавець, доктор наук, професор Іван Крив'якевич.¹

Всі публікації матеріалів з історії України, до яких був причетний доктор, професор І.Крив'якевич, стверджують автхтонність українського народу, значно пізніше формування північного сусіда, доказово розвінчуючи лженаукову теорію про Київську Русь як колицу трьох братніх народів. До того ж хронологія історичних подій, за І. Крив'якевичем, узагальнено має такий вигляд: рання доба, княжа доба (слов'янські часи, українська держава, під правлінням князів), козацька доба, нова доба. І в кожній добі події розглядаються за першоджерелами, які в Рідних Землях або не визнавались, або паплюжились, або були практично недоступними і науковцям, і широким верствам населення. А звідси і виховний та формуючий вплив історії як науки і навчального предмета та результативність і ефективність виховання в учнів шкіл українознавства діаспори позиції національної свідомості і самосвідомості, правдивого сприйняття минувшини та формування навичок науково-доказового логічного мислення тощо.

Тому в працях І.Крив'якевича діють давні українці епохи Київської Русі, лицарі волі - українське козацтво, звитяжці боротьби за незалежність - січові стрільці та вояки УПА та ОУН, мученики сталінських таборів. Виховання на правді життя - чи не головний принцип побудови праць І.Крив'якевича з історія України.

Популярні в українській діаспорі історичні праці Н.Лерняк, А.Лотоцького, Н.Хойнацької та інших, позиція яких тотожня з позицією І.Крив'якевича, хоча майже всі вони належать до різних історичних шкіл.

Ніна Черняк в досить цікавій і оригінальній праці "Княжа доба"² розглядає ранню добу і слов'янські часи перших князів-будівничих України-Руси, розквіт України-Руси, Галицько-Волинської держави, і з нових позицій аналізуючи фактичний матеріал, викладає його в 28-ми лекціях (уроках), наповнюючи їх легкими і світлими легендами раннього періоду і епохи князівства. Такі цікавинки зрозумілі одинадцятилітнім дітям, сприяють якісному засвоєнню знань. До того ж легенди рідного народу (а більшість їх виникла на конкретному ґрунті) треба знати кожному українцеві як міфологічну основу національної ментальності.

Ніна Черняк у своїй короткій історії княжої доби наводить причини, за яких вихований "суздальцем-москалем 1769 р. Андрій Боголюбський напав на Київ, і суздальці, як дика орда, лютували в ньому два дні - палили і грабували будинки, вбивали мешканців, обдирали церкви та монастирі, забирали ікони, ризи, дзвони... Не раз різні князі добували Київ, але ніхто з

¹ Крив'якевич І. Історія України: Короткий огляд. - Нью-Йорк: Вид. Шкільної Ради, 1986; Крив'якевич І., Дольницький І. Історія України: Нове видання. - Нью-Йорк: Вид. Шкільної Ради, 1990 та ін.

² Черняк Н. Княжа доба: Коротка історія. - Нью-Йорк: Вид. Шкільної Ради, 1987. - 96

них не руйнував. Суздальці ж прийшли як вороги, знищили й пограбували гірше як половці."¹

Кожна лекція (урок) супроводжується поясненням слів, запитаннями для закріплення, завданням для роботи в школі, домашніми завданнями і вправами, тобто науково виважені, дидактично забезпечені і методично бездоганні.

В зарубіжних країнах, де функціонують школи українознавства, про Україну пам'ятають, її вивчають і за допомогою курсу Географії України.

Доктор Степан Рудницький, свого часу відомий в Україні і в світі географ, змушений був емігрувати. Працюючи в Гаазькому Українському Вільному Університеті, ще в 20-і роки розробив курс "Початкова географія України", що й понині є підручником для шкіл українознавства.²

Уболіваючи за долю України, повіривши більшовицькій пропаганді. С. Рудницький повернувся до Батьківщини, де незабаром був схоплений і страчений Сталіністами як "буржуазний націоналіст і агент імперіалізму"..

"Початкова географія України" написана ясною і чистою мовою, насичена фотоілюстраціями, розкриває географічне положення України, подає опис тих земель, що завжди були українськими, всі економічні райони тощо.

Традиція вивчення географії України в школах українського нознавства країн, в яких існують компактні поселення колишніх емігрантів-переселенців, походить здавна, з самого початку формування діаспори, бо то наука про Батьківщину, про ріднокрай. Ще на початку шестидесятих років Шкільна Рада УККА видала підручник Едварда Жарського "Природа України", що уже майже півстоліття діє як один з найбільш вдалих. Підручник складається з таких розділів: "Україна - наша Батьківщина", "Ліси України", "Степи і лісостеги", "Гори України", "Річки і моря України", "Підземні багатства України".³

Кожен розділ ніби запрошує своїх читачів до хвилюючої подорожі по Україні: численні фотографії, супроводжуваний текст, який у свою чергу має запитання і завдання, причому, часто поширені, ускладнені і складні, виконання яких вимагає добрих знань фактичного матеріалу, любові до України і певної майстерності логічного мислення. Сам текст читається легко, невимушено.

Після запитань і завдань вивчення кожного розділу завершується сторінкою "Закріплення відомостей". На той час (та й сьогодні) такий прийом вважається найбільш прогресивним у методиці викладання географії України взагалі, і для дітей, які вивчають цей предмет у віддаленні від неї.

¹ Черняк Н. Назв. праця. - С. 72.

² Рудницький С. Початкова географія України. - Нью-Йорк-Філадельфія: Вид. Шкільної Ради, 1985.

³ Жарський Е. Природа України: Підручник для шкіл українознавства. - Нью-Йорк: Вид. Шкільної Ради, 1966. - 190 с.

Е.Жарський доречно наводить дані про минуле і сучасне української землі (найдавніша ера, первісножиттєва ера, середньожиттєва ера, найновіша ера).¹

В школах українознавства США, Канади і Австралії при вивченні географії України використовуються і контурні карти, географічні карти України тощо.²

Виховання високого рівня духовності учнів шкіл українознавства здійснюється і засобами викладання української культури як навчального предмета і як науки, що розробляє її витoki і особливості розвитку в умовах Рідних Земель та збереження в генетичній пам'яті населення діаспори її здобутків. Тому з такою увагою Шкільна Рада УККА (США) ставиться до розробок проблем виховання підрастаючого покоління засобами національної культури, методами "занурення в середовище" (створення відповідного оточення та залучення учнів до активної участі в тому житті).

Популярними серед українського учительства і всього насе"лення діаспори стали дослідження Б.Лончини, В.Яніва, основні праці яких витримали по кілька видань.³

Богдан Лончина (Дітрой, США) у великоформатному посібнику для старших класів шкіл українознавства "Українська культура" дотримувався близько такої внутрішньої структури: складові частини української культури; наука, школи в Україні; бібліотеки, архіви, музеї; друк, видавництво, преса; українське мистецтво (архітектура, малярство, різьба, графіка і гравєрство), український театр, музика, церква.

Б.Лончина використовував різну джерельну базу: з України Львівські видання історії українського мистецтва М.Голубця; Київське видання історії української культури М.Марченка та зарубіжні видання, що в самій Україні невідомі, які побачили світ в Регенсбурзі 1947 р., Вінніпезі 1948 р., Філадельфії 1963 р. і, звичайно, Ньюйорку - ці видання різних літ. Серед авторів найчастіше віддається перевага працям І. Огієнка, Д.Антоновича, Митрополита Іларіона, В.Яніва.

Посібник Б.Лончина "Українська культура" достатньо ілюстрований графічними зображеннями релігійних споруд, публікаціями уривків текстів і він'єток з рукописних джерел, репродукціями художніх полотен, скульптур тощо.

З інших наукових позицій, підходу до реалізації задуму, іншої структури і джерельної бази є "Нарис української культури" доктора мистецтвознавства і філософії Володимира Яніва.

¹ Жарський Е. Назв. праця. - С. 16-18.

² Жарський Е. Географія України: Зошит для вправ. - Нью Йорк: Вид. Шкільної Ради, 1987; Оришкевич П. Географічні мапи України. - Нью-Йорк: Вид. Наукового Товариства ім. Шевченка, 1990, та ін.

³ Лончина Б. Українська культура. - Нью-Йорк: Вид. Шкільної Ради, 1983, 1991; Янів В. Нарис української культури. - Нью Йорк: Вид. Шкільної Ради, 1961, 1985, 1993

Кожен з дев'яти розділів книги різного об'єму, неоднакової кількості параграфів, але підпорядковані єдиній логіці побудови викладу фактичного матеріалу за принципом розкриття побуту, архітектури, скульптури (різьби), малярства, графіки і граверства, музики, театрального мистецтва, науки тощо в давнину, в ХІХ ст., під російською окупацією, австрійською окупацією, на шляху до самостійності й в роки Української Державності, в роки Союзу РСР, під польською владою та в еміграції.¹

Такий підхід дозволив авторові донести до читачів, учителів і учнів шкіл та курсів українознавства здобутки національної культури, розкрити діяльність визначних діячів науки, мистецтва і культури, що становлять її вінець, корону української нації. Доктор В.Янів дає наукове визначення культури й цивілізації, значення культури для існування народу, різні проблеми, що охоплюють ці та інші поняття - процеси (культура і вартість народу, держава і культура тощо). Приємно дізнатися про витoki народної дереворізьби, ткацького промислу, кераміки й скляних виробів; високий рівень українського народного мистецтва.

В дослідженні В.Яніва складовою частиною української культури також розглядається народна пісня як відзеркалення духовності і ментальності народу, народні звичаї і мудрість народна, релігія і церква в контексті структури народних поглядів на піднесене, величаве, прекрасне і спотворене, добро і зло тощо.

Кожен розділ добре ілюстрований чорно-білими репродукціями. Тут і давні книжкові раритети, пам'ятки української культури, народного мистецтва тощо.

Школи українознавства часто звертаються і до праць, що видані не обов'язково Шкільною Радою при УККА (США). Так при вивченні української культури викладачі шкіл українознавства демонструють альбом "Втрачені архітектурні пам'ятки Києва", що становить значний інтерес і для читачів Рідних Земель.²

Характерною ознакою альбома є наявність пояснювального тексту до фотографій, а до більшості з них - ще й креслення будови, схема фундаменту тощо.

Щемно дивитися на нині збережені лише на фотодокументах Собор св. Миколая ("Великий Микола", "Військово-Микільський Собор"), що збудований в 1690-х роках, а зруйнований в 1934 р.; Василівську (Трьохсвятительську) церкву, що збудована 1183 р., а зруйновано в 1935 р.; Іринську колону (Іринський стовп), що зведена в ХІ ст., а знищена 1934 року і т.д., всього 46 архітектурних пам'яток.

¹ Янів В. Нарис української культури: Друге скорочене видання / За редак. д-ра Євгена Федоренка. - Нью-Йорк: Вид. Шкільної Ради, 1993. - 96 с.

² Геврик Т. Втрачені архітектурні пам'ятки Києва. - Нью-Йорк: Вид. Українського музею, 1982.

У "Нарисі української культури" В.Яніва подано систематизовану історію розвитку науки в еміграції і наукові центри, які здавна засновані в провідних країнах (США, Канади, Австралії та Європи).

Почато розповідь про Український Вільний Університет (Прага, з 1921 р.), в якому діяли всесвітньо відомі громадські культурні науковці: історик Д.Дорошенко, мовознавці і філологи О.Колесса, С.Смаль-Стоцький, який був співавтором сумісних з І.Огієнком праць.

Недалеко від Праги в Подебрадах діяв другий інститут -Українська Господарська Академія (з 1922 р.), яка реорганізована на Український Технічно-Господарчий інститут.

В Празі також діяв Український Високий Педагогічний інститут ім. Драгоманова (1923-1933 рр.), при якому плідно працювало Філософсько-Педагогічне Товариство ім.Сковороди. Педагогічний інститут видавав науково-педагогічний журнал (44 випуски), побачило світ три томи наукових праць.¹

В Берліні у 1926-1930 рр. діяв Український Науковий Інститут, в якому була зібрана надзвичайно багата і вельми значна бібліотека з українознавства.

До другої світової війни вчені українознавці Франції групувалися навколо Бібліотеки ім. С.Петлюри, що діяла з 1929 р. в Парижі.

Діяльність емігрантських наукових центрів до другої світової війни була досить продуктивною. Наприклад, Варшавський Український Науковий інститут видав понад 40 томів наукових праць і оприлюднив 13 томів наукового видання творів Т.Г.Шевченка.²

Після другої світової війни Український Вільний Університет зусиллями визнаного в світі археолога і етнолога В.Щербаківського відновив свою діяльність, але в Мюнхені. Довгі роки УВУ в Мюнхені очолював ректор, професор філософії і історії української культури І. Мірчук.

Відновив діяльність і Український Технічно-Господарський Інститут (УТГІ), але вже у Регенсбурзі і Мюнхені.

Працює в еміграції (з 1945 р.) і Українська Вільна Академія Наук (УВАН), що уподобала традиції Київської Всеукраїнської Академії Наук (ВУАН).

Діє в еміграції і Наукове Товариство ім. Шевченка (НТШ), яке, як і ВУАН, має свої філіали в США і Канаді.³

Слід нагадати, що наукові товариства і центри в еміграції здійснюють досить плідну видавничу роботу, яка найчастіше (при усіляких недоліках) стає оригінальною.

¹ Янів В. Назв. праця. - С. 91, 93.

² Там само. - С. 93

³ Там само. - С.94

Прикладом тому є розпочате в ФРН (Мюнхен) видання "Енциклопедії Українознавства", три перші томи якої побачили світ лише протягом 1949-1952 років.

Школи і курси українознавства в США, Канаді та Австралії беруть активну участь у формуванні духовності своїх вихованців. Закон Божий в таких навчальних закладах не нав'язується учням, але в кожному населеному пункті чи районі компактного проживання емігрантів з України діють християнські православні храми здебільшого католицької та християнських конфесій. При цих храмах (церквах) за довголітніми традиціями сімейного виховання практично обов'язкові для дітей і підлітків, окремо для юнаків і дівчат недільні школи по вивченню Біблії (Святого письма), Закону Божого тощо.

Кожна школа, кожен учень, чи принаймні, кожна родина забезпечені потрібною літературою, що видана в США, Канаді, Німеччині чи у Швеції (Центрах по вивченню і перекладах Біблії) українською мовою.

Для молодших школярів це Дитяча Біблія (Стокгольм, 1992), для підлітків - "Ісус: Історія його життя згідно Євангелії від Св. Луки (США, 1990), для юнаків, дівчат і всіх інших це - "Пізнай свій обряд" та "Українське християнство".¹

Поряд з католицькими і християнськими концесіями серед українців діаспори уже кілька десятиліть набула поширення Українська Рідна Віра, теоретиком і засновником якої став професор Володимир Шаян.

Об'єднання Українців Рідної Віри має своє видавництво "Українське Відродження" (Канада, Гамільтон), продукція якого доходить до кожної школи українознавства, до кожного осередка емігрантів з Рідних Земель і їх нащадків.

1972 року зусиллями співробітників журналу "Світання" і 28 науковців було засновано Інститут ім. Володимира Шаяна.

Основні канони Об'єднання Українців Рідної Віри викладені професором В.Шаяном у фундаментальній праці "Віра предків наших", що складається із передмови, 21 розділу, більшість яких свого часу були опубліковані як журнальні статті, висновків і показника, що викладені на 893 сторінках.²

Професор В.Шаян переконаний сам і переконує читача, що кожному українцеві - дорослим і підростаючому поколінню - слід не тільки добре знати віру предків наших, яка ніколи не була поганською і яку чомусь принизливо називають зневажливо язичською, а й наслідувати її, бути славними синами предків, а не онуками поганями...

¹ Катрій Ю. Пізнай свій обряд! Літургійний рік Української Католицької Церкви. – Нью Йорк - Рим, 1982; Великий А. Українське християнство: Причинки до історії української церковної думки. - Іспанія /Передрук/, 1990.

² Шаян В. Віра предків наших. - Канада, Гамільтон, 1987.

Старшокласники шкіл українознавства, студенти педагогічних та інших закладів (факультетів, що знайомляться з українською мовою, історією і культурою України) на семінарах з філософії знайомляться із творами Ярослава Оріона "Бог і релігія" та "На роздоріжжі".¹ Ці праці канадського вченого українського походження вперше в історії аналізу формування світосприйняття і світоглядності, духовності і моральності українського народу з неупереджених позицій науки сягають дохристиянської доби, аналізують прадавню міфологію, вірування небожителів і насельців Оріону, що під Чумацьким Шляхом.

Об'єднанню Українців Рідної Віри (ОУРВ) протистоїть Рідна Українська Національна Віра (РУНВіра), засновником якої є Лев Силенко, автор "Мага Віри" та "Переоцінки Духовної Вартості".²

Обидві праці Л.Силенка вийшли друком в Нью-Йорці у видавництві Об'єднання Синів і Дочок України Рідної Української Національної Віри (ОСІДУ РУНВіри). 1991 року у тому ж видавництві побачила світ "Священна книга обрядів: Требник РУНВіри" (112 с.).

Тут не місце розглядати точки співпадання догматів ОУРВ і РУНВіри та розбіжності в теоретичній, ритуальній чи джерельній сфері діяльності прихильників Відродження дохристиянського вірування, що розроблене професором Володимиром Шаяном, і прихильників віровчення доктора і учителя Лева Силенка. Важливо констатувати, що в середовищі українців, доля яких винесла за океан, з початку тридцятих років розвинулось і потім сформувалось відродженське віровчення, що спирається на прадавній вірі праукраїнців і давніх українців, чия віра була благородною, гуманною, широсердною; вона не була ніким не нав'язаною примусово, а виникла в ході розвитку суспільства, Праукраїнської цивілізації. І в цьому її сила, її чарівність і самотність.

Все це дає підстави твердити, що підростаюче покоління української діаспори в провідних зарубіжних країнах зростає високо духовними громадянами своїх держав, хто міцно в серці своєму несе святу любов до своєї етнічної Батьківщини, незалежної і суверенної України та її давнього талановитого, трудолюбивого і миролюбивого народу.

23.3. Український дитячий фольклор в навчальних книгах зарубіжних шкіл українознавства

Навчальні книги для шкіл українознавства зарубіжних країн, в яких функціонує діаспора із виходців з України, мають кілька позитивних ознак:

¹ О р і о н Я. На роздоріжжі. - Канада, Гамільтон: Українське відродження, 1991. - 336 с.; його ж: Бог і релігія: Основне питання. - Канада, Гамільтон, 1984. - 407 с.

² С и л е н к о Л. Мага Віра і Рідна Українська Національна Віра /РУНВіра/. Велике світло волі. Співвідношення віри, науки, філософії, історії. -США, Нью Йорк, 1979. - 1428 с.; його ж: Переоцінка Духовної Вартості: Новий Шлях Життя. -Нью Йорк, 1988. - 104 с.

залучення новітніх методик до процесу подачі навчального матеріалу, образна ілюстрація, забезпечення дидактичним апаратом, хороший друк, папір тощо.

І все ж найголовнішим бачиться залучення фольклорних творів, які на перевірку виявилися ніби законсервованими у часі - вони зберегли квіткові запахи первозданного українського степу, життєдайний подих Карпатських гір, рев і стогін сивого Дніпра Шевченкової доби... То унікальне явище в українській фольклористиці.

У найпершій книзі для первинного знайомства наймолодших учнів шкіл діаспори з українською мовою "Мій буквар" Якова Козловського¹ крім досить чисельних народних пісень, розповідей про Україну вміщено таку гумореску:

У лікаря

- А тепер покажи мені язик, - каже лікар до хворого Івасика. Івась стиснув зуби і мовчить.

- Але ж не бійся, нічого злого тобі не зроблю. Івась крутить головою.

- Чому не хочеш показати мені язика?

- Бо за показування язика дістав уже кілька разів, - каже Івась крізь стиснені зуби.²

(Стиль і орфографію збережено за оригіналом). І не страшно, що поруч з Івасем діє дорослий дядько лікар, якому не вдалося домогтися від хлопчика взаємності.

Усмішка супроводжується складним малюнком, хоча й виконаним у плоскісній манері. Там і лікар за столом, шафи з ліками, на стіні - ліцензія на право лікувати...

У методичному посібнику Я.Козловського Мій Буквар³ відведено певне місце методиці читання усмішки "У лікаря" та роботи з розвитку мовлення над супровідним малюнком.

Перша "Читанка": Вправи з читання. - 4.1 (Нью Йорк, 1971) має лише невеличкі віршовані приповідки, що прискорюють вироблення навичок читання українською мовою у дітей, які живуть в англomовному оточенні.

Більш оригінальною і методично досконалішою є читанка для I і II року навчання Івана Бондарчука, що побудована у вигляді соціальної розповіді про життя української сім'ї (трійко дітей, батьки двох поколінь, як це завжди було у українців). Змістовні розповіді про ранок, обід, вечерю, відхід до сну пересипається різними подіями: похід до школи, до зоопарку, знайомство з подругами і друзями Лесі, Наді і Юрка, елементи режиму дня, пір року, свят; забезпечені дидактичними завданнями, супровідними текстами.

¹ Козловський Я. Мій буквар. - Нью Йорк: Вид. Шкільної Ради, 1990.

² Козловський Я. Мій Буквар. - Нью Йорк, 1990.-С. 100.

³ Козловський Я. Мій Буквар: Як учити з "Мого Букваря"? - Нью Йорк, 1993. - С. 29 -

І, мов зіроньками, розцвічені мікрогуморесками, які автор читанки називає сміховинками, українськими народними казками та різними іграми (за сюжетами), загадками. Буквально уже на дев'ятій сторінці читаємо:

Сміховинка

- Як тобі не соромно ходити з брудними вухами?

- А що мені робити, мамо, коли в мене немає інших? (Бондарчук І. Читанка 1: Для 2-го року навчання. Ластівка. Формлення Дарія Бодгел. - Нью Йорк, 1988. - С.9).

Ця сміховинка стоїть враз після тексту для читання "Ранок", що ніби завершує тему, але з гумористичного боку; щоб не лише викликати посмішку, розрядити напругу в класі, а ще й для того, щоб ствердити прекрасні начала засобами викриття малесенького замазури.

В читанці Івана Бондарчука повчальні настанови типу сміховин доведені автором до рівня поетичного твору, решта сміховин запозичена з народного.

Є в читанці ще одна сміховина, яку теж варто привести повністю.

Марійка несе миску борщу.

- Уважай, не впади, - каже мати.

- Ні, не впаду, мамо! Я же тримаюся за миску (С. 17).

Решта творів розповідних жанрів дитячого фольклору - казки "Рукавичка", "Чому в слона короткий хвіст і довгий ніс" тощо.

Вельми цікавою є остання казка, яку в умовах життя діаспори відомий сюжет бразильських, південноафриканських казок перелицьовано на український зразок: Слон-Мирон, Слониха-Мирониха і було у них слоненя Мироненя...

В другій читанці Івана Бондарчука (Нью Йорк, 1991) юні американці і канадці українського походження знайомляться з народною казкою "Вовк та козенята", скороченим викладом калмицької народної казки "Казка про чудесну пташку" та литовською народною казкою "Фермер і вовк", з авторськими казками. Серед малих розповідних жанрів дитячого фольклору немало добре відомих в Україні творів.

Галя: - Як тобі подобається наша нова вчителька, Христе?

Христя: - Виглядає, що вона дуже мало знає.

Галя: - Чому?

Христя: - Вчора питала мене, скільки буде два і два, а сьогодні - як поділити слово "мама" на склади. (Бондарчук І. Читанка 2. Ромашка. Ілюстрації Н.Мудрик-Мриц і Д.Бродген. - Нью Йорк: Шкільна Рада, 1991. - С. 5).

Петрусь: - Івасю, чому пишеш так повільно?

Івась: - Бо я пишу для Михайлика, а він не вміє швидко читати (Там само. С.8).

Вчитель: - Дмитре, коли найкращий час рвати яблука?

Дмитро: - Тоді, коли собака спить (Там само. - С. 13).

- Марійко, чому ти всі цукерки поїла сьогодні? - розсердилася мати, заглянувши в коробку.

- Матусю, ти ж мене вчила не залишати на завтра того, що можна зробити сьогодні (Там само. - С. 15).

Учителька роздає свідоцтва. У Ромка самі погані оцінки. Він дивиться на вчительку зі сльозами на очах і каже:

- Як ви засмутите мою маму! (Там само. - С.62).

Навіть якщо сміховинки другої читанки Івана Бондарчука якоюсь мірою відомі в Україні, нові підрастаючі покоління учнівської молоді будуть знати ці класичні твори дитячого фольклору і у такий спосіб ще активніше залучатися до національної української культури. І ще одна немало важлива деталь: українські дитячі мікрогуморески гуманістичні за своїм духом, просякнуті ідеями ствердження добра, щирості та високої моралі, хоча й викривають певні недоліки.

Анекдоти американських учнів відрізняються елементами примусу, ризикованості і ствердження американського над іншим...

Ті ж самі принципи побудови читанки третьої обрав І.Бондарчук, хоча інакше залучив фольклорні твори. Так на с. 7 він наводить таке прислів'я: "Той своєї долі ні щастя не згубить, хто книжки читає і дуже їх любить" (Бондарчук І. Читанка 3: Для четвертого року навчання. Соняшник. Ілюстрації Д. Даревич. Нью Йорк, 1991. - С. 7).

Далі автор-укладач читанки наводить розповіді про традиційні українські свята (Свят-вечір, Новий рік, Великдень, Зелені свята тощо), що пропорційно розміщені по всій книжці; включає історичні легенди і перекази "Апостол Андрій на Київських горах", "Князь і в'язні", "Школи Володимира Великого" та виклади народних казок "Мавпа та її діти", "Захланний Сірко", "Старик-Роковик" (Казка-загадка за В.Далем), "Соловей" - за татарською народною казкою та інші.

Є в читанці і одна досить гірка сміховинка:

В українській школі:

Учитель: - Тут у книзі, поруч імені Шевченка, написано 1814-1861. Що це значить?

Учень: - Це, певно, його номер телефона (Стиль і орфографія збережені; Назв. праця. - С. 74.)

Прикрість, але ж діти української діаспори не у такій мірі, як учні України, обізнані з Т.Г.Шевченком, його творчістю і образом Буремного Кобзаря, що живе в різних жанрах фольклору, хоча й у нас може знайтися такий собі юний суперелектронник, що в датах життя і творчості побачить яксь інші цифрові інформативні дані.

Звертання до сміховинок, як до засобу виховання, навчання читанню - давня традиція Шкільної Ради Українського Конгресового Комітету

Америку, що в навчальних книгах 50-60-х років ХХ ст. уже здійснив перші такі спроби.

Наприклад, Українська читанка для ІV року навчання Е.Ю.Пеленського включає історичну сміховинку "Татари і селяни", що завершує розповідь про "Татарське лихоліття" (автор не вказаний).

"Колись у давнину розруйнували татари якесь село, - говоритьсь у сміховинці. - Розбився народ усюди. Ішло три чоловіки з того села шляхом, аж зирк - напереді з'явилась курява, коли це згодом показуються три верхових, либонь татари. Злякались селяни і давай ховатися: один став під містком за стовп, другий виліз на дуба, а третій приліг у траві, бо нікуди було більше дітися.

Біля містка був колодязь. Дійшли татари до містка та й стали воду пити. От той, що під містком сховався, чи не втерпів, чи забувся, а таки й каже:

- Здоров пий!

А татари зараз його і вхопили. А Панько собі з дуба, як здуру:

- І нащо ти, дурний, обізвася!

Татари кинулись до дуба, та ніяк зняти Панька, бо високо; давай вони кидати в нього арканом, та ніяк не захоплять. А той, що приліг у траві, підвівся та й дивиться, як вони заарканюють Панька, та й командує:

- Вправо! Вліво!

Вони і його схопили.¹

Як то добре, що ця читанка зберегла для історії таку давню сміховинку, що об'єктивно славить надмірну добродушність українців, їх безхитрісність, і розповідає, до чого можуть привести ці якості за екстремальних умов.

Сміховинки з Читанки 1962 року для українських дітей США викривають і хвалькуватість, і задиркуватість та інші дитячі вади. Такою є невеличка сміховинка з третьої сторінки Читанки Е.Ю.Пеленського:

- Ну та й хороше ми з пан отцем службу великодню правили!

- Хто то "ми", Грицю?

- Та ми ж пан-отець, дяк та й я!

- Як це так?

- А так: пан-отець і дяк у церкві, а я на дзвіниці. Панотець книги святі читав, дяк співав, а я хвоста від мотузки держав, як дзвоняр у дзвін калатав. (Стиль і орфографія збережені).²

То ж Шкільна Рада Українського Конгресового Комітету Америки (Голова доктор Євген Федоренко) робить добру справу, започаткувавши традицію залучення творів малих розповідних жанрів до навчальних книг, знайомства з ними учнівської молоді української діаспори США і виховання їх на кращих традиціях національної етнопедагогіки.

¹ Пеленський Е.Ю. Українська читанка: Для ІV року навчання української мови. - Нью Йорк: Шкільна Рада, 1962.-С.36.

² Там само. - С. 111.

У чомусь аналогічне ставлення Об'єднання працівників літератури для дітей і молоді української діаспори Канади (з центром у одному з провідних міст Канади Торонто) Навчальні книжки для учнівської молоді діаспори Канади рясніють українськими народними казками, легендами (особливо історичними), піснями, приказками, прислів'ями, приповідками, загадками та іншими жанрами дитячого фольклору. Наприклад, "Ватра" (читанка для V-VI класів) репродукує автопортрет Т.Г.Шевченка у своєрідному обрамленні пареміографічними творами: "Тарасів Кобзар для народу великий дар". "Шевченкові твори сяють, як зорі", "Тараса Шевченка думки будуть жити віки", "Шевченко дужий був не силою, а словами мудрими".¹

Ця читанка до всього іншого має значну вервечку творів малих розповідних жанрів фольклору. От одна із сміховинок.

Велика різниця

- Скільки років має твій братик Івасик? - питає Ірка Славку.

- Один рік, - відповідав Славка.

- Мій песик Бурко має також один рік. Дивись, як він чудово бігає, а Івасик щойно вчиться ставити перші кроки.

- Е, - обороняє Славка братика, - Бурко має чотири ноги, а Івасик тільки дві.

(Стиль і орфографія збережені. - Там само. С. 11).

Серія книжок розвитку мови і мовлення учнівської молоді української діаспори Канади ("Тут і там", "Друзі", "Школа", "Пригоди", "Казки", що видані в Едмонтоні, Торонто і Оттаві до 1977 року) свідчить про вдумливий і системний підхід у використанні малих розповідних жанрів дитячого фольклору в процесі навчання і виховання, щедрою дщицею зачерпнула українську народну мудрість різних жанрів, адже мова йде про шкільну юнь, про майбуття досить чисельної людності, долею винесеної за океан, далеко від рідних степів і луків, гір і річок...

Фольклорні мотиви навчальних книжок по-своєму широко і досить повно наявні в підручниках для українських шкіл Австралії.

Уже багато років існує австралійсько-англійське видавництво "Рідна мова", яке забезпечує і австралійські, і англійські українські школи словниками, підручниками, більшість яких проходить перевірку часом. І коли для шкіл українознавства США і Канади здійснює видання навчальних книг Шкільна Рада УККА (США), з яких лише незначна частка досягає Австралії, то для шкіл п'ятого континенту це здійснює "Рідна мова".

Навчання українських дітей на чужині (зокрема, в Австралії) багато літ здійснюється за новітньою методикою і серією книг, автором якої є Марія Дейко, яка за часи проживання на Рідних Землях була завідуючою кафедрою методики викладання в педагогічному інституті іноземних мов (м.Київ). До

¹ ВАТРА: Читанка для V і VI класів. - Канада. Торонто, 1989. - С. 58.

серії книг Марії Дейко входять Буквар, "Рідне слово", "Волошки", "Рідний край", "Євшан зійла" та "Про що тирса шелестіла".

Марія Дейко (разом з Володимиром Дейко і Аллою Дейко) є автором першого і єдиного двотомного словника для молоді поза Україною - "Українсько-англійський та англійсько-український словник широкого вжитку" (бл. 50 000 слів і виразів у кожному томі).

Залучаючи до фактичного матеріалу своїх книг здебільшого класично-історичні та фольклорні твори, Марія Дейко (1889-1969) домагалася гармонійної співвідносності дидактичних завдань і мовної їх реалізації, гармонії форм і методів навчання української мови. Навіть між творами різних жанрів фольклору їй удалось досягнути розумної співвідносності ідейно-проблематичних (сюжетних) колізій в плані пізнавальних, розвиваючих, навчальних, формуючих, пошукових, творчих і розважальних функцій народно-поетичної творчості.

Цікаву роль відіграють малі розповідні жанри дитячого фольклору, і особливо мікрогуморески, в загальній структурі читанок Марії Дейко. Прикладом тому сміховинки, припустимо, з останньої читанки "Про що тирса шелестіла".

Микола виліз на високе дерево, заліз на гілку й пиляє її.

- Що ти робиш, Миколо? - гукає батько, що побачив його. - Ти ж упадеш і розіб'єшся...

- Я знаю, що я роблю! ... - відповідає Микола. (Він не любить, коли хтось робить йому навіть слушні зауваження).¹ (Стиль і орфографія збережені).

Вічна виховна проблема - боротьба проти вередливості, впертості, непослуху. Хіба не про неї йдеться в мікрогуморесці про Миколку, який пиляє ділку, на якій усівся сам?

Теплу посмішку і щире задоволення кмітливості маленької Оленки, а ще й почуття здивування від здогадливості дівчинки викликає ще одна смішинка із Читанки М. Дейко.

- Бачиш, - каже мати трирічній Оленці, - Сашко залюбки їсть манну кашу, не вередує, як ти!

- Ага, - бурчить Оленка, - йому добре, як він їсть тільки за себе, а я ще й за маму, і за тата, й за бабуся мушу їсти... (Там само. - С. 28).

Що ж, ця мініатюрна розповідь повідала світу про серйозні прорахунки у вихованні малят, яких припускаються в багатьох сім'ях.

Українські діти Австралії, Англії, Чехії, Австрії, Словаччини, інших країн зберігають немало спільних рис - ознак, хоча звичайно, набувають і окремих змін під безпосереднім впливом творів автохтонного населення, його культури, побуту, що так чи інакше, якимись вкраплинами

¹ Д е й к о М. Про що тирса шелестіла: П'ята читанка-підручник для шкільного та позашкільного навчання. З мовними та граматичними вправами і українсько-англійським словником. - Австралія-Англія: Рідна мова, 1977, - С. 25:

сприймалися їй переселенцями - діаспорою. Ці краплинки позначилися і на мікрогуморесках - малих розповідних жанрах дитячого фольклору юних українців, відірваних від Рідної Землі.

... Прийшов учень із школи, глянула бабуся, - нова сорочка подерта, гудзики відірвані.

- Що це ти робив? - питає бабуся внука.

- Та ... це я робив Миколі зауваження, щоб не пустував на лекції...

(Там само. - С.52).

- Куди це ти, Іване, поспішаєш?

- Додому. Лягатиму спати, бо завтра треба рано вставати.

- Чого ж бо це?

- А снідати? (Там само. - С. 71).

- Так мені тяжко на світі жити! .. Мама каже: "Йди надвір, щоб я від тебе спочила".

А надворі наш сусід пан Катренко гукає: "Зайди ще до хати. Так галасуєш, що у мене аж голова заболіла! Іди ще до хати!"

- Що мені робити?! Де мені бути?! Так мені тяжко на світі жити! ...

(Там само. - С. 82. Стиль і орфографія збережені).

Різні смішинки, неоднакова форма, фабула, несхоже ідейно-проблематичне навантаження кожної мікрогуморески, як і розмаїття виховних завдань, функцій, формуючих можливостей, розвивальних аспектів містить в собі кожен малесенький твір розповідного дитячого фольклору, а в навчальних книгах української діаспори до того ж ще і збереження витоків національної культури та залучення до її незамулених джерел кмітливих і довірливих діточок, отроків, підлітків та юнаків, долею віддалених від Рідних Земель. Всі навчальні книжки української діаспори мають ще одну особливість: у кожній дітей знайомлять з народними дитячими молитвами за мову і школу, за родину і Україну.

Духовному зросту, формуванню високої моральності, усього того позитивного і ментального, що українця робить українцем і підтримує таким у екстремальних умовах, викорчовуваного із свідомості і природи юних всього негативного, вадів характеру, виправлення скособочень волі і поведінки, чому активно сприяють малі жанри розповідних творів дитячого фольклору - смішинки, мікрогуморески, - непомітні трударі освітянської ниви.

То ж слід констатувати, що обраний шлях збереження і навчання учнівської молоді в зарубіжних країнах, де діють школи українознавства, на кращих творах фольклору в найбільш продуктивний і результативний в процесі формування почуття національної самосвідомості і сердечної любові до України і всього українського народу, невід'ємною часткою якого є учні шкіл діаспори.

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ

1. Прочитайте мікрогуморески (сміховинки) дітей української діаспори. Визначте, які ідейно-проблематичні лінії творів канадських школярів українського походження споріднені (співзвучні) з тематичними основами малих розповідних жанрів дитячого фольклору Земель України?

Пригадайте аналогічні відповідники творів з Матері України. Чим вони відрізняються? Мотивуйте свої міркування.

1. Батько: - Бачу, що ти на іспиті мав п'ять питань. Чи ти не пропустив якого? Син: - Тільки два перші і три останні.

2. Петрику, іди надвір і поглянь, яка там погода.

- Ой, не можу поглянути, мамо, бо надворі дощ.

3. Бабуся: - Чи Юрко успішно склав іспит з історії?

Мама: - Не зовсім. Але це не його вина. Його питали про те, що сталося ще перед його народженням.

4. Учитель закінчив пояснювати змінювання дієслів і запитав Івася: - Якщо я скажу: "Я встаю, ти встаєш, він встає, ми встаємо, ви встаете, вони встають" - який це час?

Івась вигукнув: - Ранок!

5. Одного разу дідусь захотів перевірити, чи його внучок Андрійко вміє добре рахувати.

- А скажи мені, скільки буде три рази чотири? - спитав дідусь.

- Дванадцять! - відповів без задумки Андрійко.

- Дуже добре! - зрадів дідусь. Дістанеш від мене дванадцять горіхів.

- Ой, дідусю! Я помилюся! Я хотів сказати: двадцять чотири!

(За кн.: Читанка для У і VI клас. - Канада, Торонто, 1989.-С.22, 85, 118, 122).

2. Прочитайте тему 23 "Фольклор української діаспори" програми "Етнографія і фольклор України" (-К., 1991. - С.41) і дайте відповідь на такі запитання:

2.1. У чому особливості української еміграції після розгрому Запорозької Січі і впровадження в Україні кріпосницького ладу?

2.2. У чому виявився антиукраїнський вплив імперської політики проти діаспори в Сибіру, Краснодарському краї, Казахстану, Башкирії, Дону?

2.3. Яке ставлення до української діаспори і розвитку фольклору емігрантів в США, Канаді, в Латинській Америці (Бразилії, Аргентині) і в Австралії?

3. Познайомтесь з мікрогуморесками (сміховинками) дітей української діаспори Австралії і сформулюйте найсуттєвіші ознаки цих самобутніх творів, у чому їх спорідненість з відповідними творами дитячого фольклору суверенної України; у чому їх відмінність?

1. - Чого це в тебе, Андрію, голова забандажована?

- Та то наш малий Юрчик забив у мене на голові комаря.
- Комаря ???
- Так, але він забив його молотком.
- 2. - Чи не знаєш, Орисю, чому в чоловіків волосся сивіє раніше ніж вуса?
- Чому не знаю? Бо вуса на двадцять років молодші.
- 3.- Бійся Бога, Васильку! Я тільки що помила підлогу, а ти ногами такого бруду наніс. -А що, я маю на руках ходити, чи як?
- 4.- Івасю, злізь з того високого дерева. Уже гримить - громовиця буде! - Нічого, тату, я й тут почую!
- 5.Бабуся попросила шестилітнього внука, щоб подав їй води напитися. Напилася бабуся та й каже:
 - Щоб ти такий здоровий був, як оця водичка!
 - Мені про здоров'я байдуже! - обіззався хлопчик, - я краще меду хотів би!

ЛІТЕРАТУРА ДЛЯ САМОСТІЙНОГО ОПРАЦЮВАННЯ

Космос древньої України. - К., 1992.

Гаєвська С. Слово рідне / редак. проф. Євген Федоренко. - Нью Йорк, 1984.

Лозко Г. Українське язичництво. - К., 1994.

Онкович Г. На журавлиних крилах // Освіта, 1998. - 25.03. - 1.04. - № 23-24. - С. 19.

Федоренко Є. В. Українське слово. Хрестоматія укр. літерат. та літерат. критики ХХ ст. - В 3 т. - Нью Йорк, 1994; його ж: Іван Франко - Митець і мислитель. - Нью Йорк, 1981; його ж: Хрестоматія укр. літерат. ХХ ст. - Нью Йорк, 1978 (у співавт. з П. Малярюм); його ж: Правда про українську Катинь. "Народовбивство в Україні". Офіційні матеріали про масовий терор. - Львів, 1995 // Освіта, 1998. - 25.03. - 1.04. - № 23-24. - С.19. Його ж: Не стоїмо осторонь // Рідна школа (Київ), 1993. - № 1; його ж: Неопалима купина // Рідна школа (Нью Йорк), 1996. - Лютий. - № 1; його ж: Повернення // Там само, 1997. - № 2.

ПІСЛЯСЛОВО

Сумлінне вивчення історії української педагогіки переконує вчителя у тому, що в усі часи наміри чужинців колонізувати Україну, денационалізувати українську людину починалися із переслідувань і заборони української мови й школи, гоніння народного вчителя.

У проміжки часу, коли доля давала нам незалежність та волю, українське шкільництво досягало нечуваних злетів. Національна школа здійснювала виховання молоді на засадах української культури з використанням кращих надбань світової цивілізації, забезпечувало репродукцію, відтворення рідного народу, етнізацію молодого покоління, сприяла формуванню у нього національного світогляду, свідомості, ідеології, способу мислення, характеру, моралі та інших духовно-моральних цінностей українського народу.

Обравши незалежність, український народ зводить національне шкільництво й освіту, він на злеті нових висот людинотворення. Закон України "Про мови", "Про освіту", нормативні документи про школу й виховання визначають ту методологічну основу, на якій зводиться новітня система національної школи, освіти й виховання.

Кожен причетний до освіти й виховання юнацтва є водночас і творцем сьогодення і майбутньої української школи й педагогіки.

З М І С Т

ПЕРЕДМОВА.		
ВСТУП.	Предмет і завдання історії української педагогіки.	5
ТЕМА 1.	Виховання у первісному суспільстві.	11
ТЕМА 2.	Зародження й розвиток українського родинного виховання.	22
ТЕМА 3	Народна педагогіка як прародителька школи педагогічної науки.	37
ТЕМА 4	Писемність давніх цивілізацій і виникнення школи.	50
ТЕМА 5.	Розвиток педагогічних ідей та освіти в Київській Україні - Русі IX-XIII ст.	74
ТЕМА 6	Виховання й школи України в XIV-XV ст.	83
ТЕМА 7.	Школа й педагогічна думка епохи українського національного відродження й розвитку XVI-XVIII століть.	94
ТЕМА 8.	Освітня діяльність і педагогічні погляди Г.С.Сковороди.	116
ТЕМА 9.	Розвиток школи й педагогіки на Закарпатті. Педагогічні ідеї О.В.Духновича.	127
ТЕМА 10.	Педагогічні погляди Т.Г.Шевченка, М.І.Костомарова, П.О.Куліша.	139
ТЕМА 11.	Видатний український педагог К.Д. Ушинський.	161
ТЕМА 12.	Педагогічні ідеї М.П.Драгоманова, Б.Д.Грінченка.	174
ТЕМА 13.	Українська педагогіка й шкільництво в Галичині.	186
ТЕМА 14.	Педагогічні погляди І.Я.Франка.	199
ТЕМА 15.	Розвиток школи й педагогічної думки на Буковині.	211
ТЕМА 16.	Основні концепції розвитку школи й педагогіки України в кінці XIX - на початку XX ст.	221
ТЕМА 17.	Національна школа й педагогіка в Українській Народній Республіці.	237
ТЕМА 18.	Педагогічна діяльність і погляди С.Ф.Русової та Г.Г.Ващенко.	251
ТЕМА 19.	Українська школа й педагогіка між двома світовими війнами. Педагогічна діяльність А.С.Макаренка.	265
ТЕМА 20.	Стан освіти, школи й педагогіки в Україні 50-90-х рр. XX століття.	293
ТЕМА 21.	Видатний український педагог В.О.Сухомлинський.	307
ТЕМА 22.	Відродження національної системи виховання і педагогіки в період перебудови й будівництва Української Держави.	318
ТЕМА 23.	Українські школи й освітні діячі в країнах світу.	329
ПІСЛЯСЛОВО.		355

Любар О. О., Стельмахович М. Г., Федоренко Д. Т.
Історія української педагогіки. Навчальний посібник для педагогічних
навчальних закладів.